

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України

ТОМ 14

МЕТОДОЛОГІЯ І ТЕОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ

ВИПУСК 4

Київ – Ніжин

2020

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 14: Методологія і теорія психології. – Випуск 4. Київ– Ніжин. Видавець « ПП Лисенко М.М.». 2020. – 372 с.

Головний редактор

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *С. Д. Максименко*

Заступник головного редактора:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор *Н. В. Чепелева*

Відповідальні секретарі:

канд. психол. наук, ст.н.с. *Н. В. Слободяник* (друкована версія);

канд. психол. наук, ст.н.с. *О. Л. Вернік* (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В. О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Карамушка Л. М., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор;
Смульсон М. Л., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; *Кокун О. М.*,
доктор психол. наук, професор; *Максимова Н. Ю.*, доктор психол. наук, професор;
Піроженко Т. О., доктор психол. наук, професор; *Швалб Ю. М.*, доктор психол. наук,
професор; *Музика О. Л.*, канд. психол. наук, професор; *Кісарчук З. Г.*, канд. психол. наук,
ст.н.с.; *Терещук А. Д.*, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); *Марек Палюх*, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); *Роман Трач*, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); *Альфред Прітц*, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: *Зликов В.Л.* (відповідальний редактор), канд. психол. наук, доцент; *Кузикова С.Б.*, доктор психол. наук, професор; *Михальчук Н.О.*, доктор психол. наук, професор; *Власова О.І.*, доктор психол. наук, професор; *Жигайло Н.І.*, доктор психол. наук, професор; *Копилов С.О.* кандидат філологічних наук; *Тавровецкая Н.І.*, кандидат психол. наук, доцент; *Лукомська С.О.* кандидат психол. наук; *Котух О.В.* (відповідальний секретар тому).

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 4 від 27.02.2020 р.)*

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011*

*Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України
в галузі психологічних наук (Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2015 р.)*

ЗМІСТ

<i>Белік Н. О.</i> Психологічні особливості підготовки особистості до здійснення професійної діяльності ріелтора	5-15
<i>Блохіна І.О., Москаленко О.В.</i> Роль і місце професійно значущих якостей викладача в процесі дистанційної форми навчання	15-25
<i>Воропаєв Є.П., Сушко П.С.</i> Кінезофілія і м'язова радість у артистичній діяльності	25-37
<i>Волченко Л.П., Гарькавець С.О.</i> Формування соціально-нормативних уявлень юнаків і дівчат в умовах нової соціальної реальності	37-48
<i>Губенко О.В.</i> Значення проблеми достовірної істини у становленні особистості (верифікаційні орієнтації особистості)	48-57
<i>Губенко О.В., Зварич Г.В.</i> Методологічні й методичні аспекти дослідження розвивального потенціалу освітніх послуг у ЗЗСО	57-66
<i>Гурлєва Т.С., Яковенко С.І.</i> Дистанційне психологічне консультування в період пандемії: особливості і перспективи	66-80
<i>Демчук О.О., Лазарчук В.В.</i> Емоційна напруга та психофізіологічні механізми емоційного реагування в юнацькому віці	80-88
<i>Дерев'яно Н. З.</i> Психолого-педагогічні особливості формування в підлітка допомагаючої поведінки в умовах інклюзивного навчання	88-97
<i>Дружиніна І.А., Шевчук Ю.С.</i> Кризова інтервенція в системі психологічної допомоги при роботі з дітьми та підлітками	97-105
<i>Завгородня О.В.</i> Психологічні особливості автопортрета в образотворчому мистецтві	105-115
<i>Завгородня О.В., Копилов С.О.</i> Сучасна пізнавальна ситуація та виклики психології	116-128
<i>Злишков В.Л.</i> Методологічні засади організації та проведення тренінгів з етики	128-141
<i>Злишков В.Л., Лукомська С.О., Котух О.В.</i> Психолінгвістичний підхід до аналізу ідентичності особистості	141-152
<i>Зоріна І. В.</i> Особистісні складові почуття невизначеності як чинника самооцінки	152-160
<i>Кириленко В.Г.</i> Неперервна освіта як ресурс розвитку особистості: теоретичний аналіз проблеми	161-170
<i>Копилов С.О.</i> Екзистенційно-психологічні виклики пандемії COVID-19 та спрямованість на буття в культурі	170-184
<i>Косова А.В., Краєва О.А.</i> Експертна оцінка психологічних особливостей соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дошкільників	184-198

КОСОВА А.В.

студентка Київського університету імені Бориса Грінченка, Інституту людини, м.Київ avkosova.il17@kubg.edu.ua

КРАЄВА О.А.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології Київського університету імені Бориса Грінченка, Інституту людини, м.Київ o.kraieva@kubg.edu.ua

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ, ОСОБИСТІСНОЇ І ДІЯЛЬНІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ

Косова А.В., Краєва О.А. Експертна оцінка психологічних особливостей соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дошкільників. Статтю присвячено вивченню психологічних особливостей соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дошкільників 3-х та 5-6 років на основі експертних оцінок фахівців ЗДО та батьків під час карантинних обмежень, пов'язаних із пандемією COVID-19. Виявлено статистично значущі результати, які, по-перше, полягають у відмінності аспектів соціальної ідентичності: вживання дефініції «Ми», допомоги іншим дітям групи; вживання «Ми» стосовно розповіді про свою родину; по-друге, репрезентують особливості діяльнісної ідентичності: розуміння здатності виконання діяльності найкращим чином та ненайкращим, наявності улюбленого заняття тощо. Виділено достовірні результати, щодо відмінностей у особливостях особистісної ідентичності: можливостей відповідей на питання «Хто Я?», короткої розповіді про себе, (усвідомлення своїх фізичних відмінностей, знання своїх уподобань, інтересів). Експертними оцінками підтверджено, що діти більш старшого віку (5-6 років) транслюють вищий рівень розвитку аспектів соціальної, особистісної та діяльнісної ідентичності.

Ключові слова: вікова криза, дефініція «Ми», дефініція «Я», діяльнісна ідентичність, дошкільний вік, ідентичність, особистісна ідентичність, соціальна ідентичність.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми дослідження соціальної, особистісної і діяльнісної ідентичності дитини дошкільного віку, пов'язана з: можливістю поглиблення стану розуміння наукою психологічних особливостей показників вказаних ідентичностей, копонентний склад яких закономірно починає своє структурне наповнення на зазначеному віковому відрізьку становлення особистості; констатацією виразної різниці у проявах психологічних особливостей ідентичностей; представленням відмінностей і спільностей експертних оцінок.

Оскільки, у загальному сенсі ідентичність виступає досить широким концептом, що включає в себе всі особистісні якості, обумовлена великим масивом біологічних, психологічних, соціальних та культурних факторів [5, с.8], емпіричне дослідження покликане вивчити та узагальнити експертну думку фахівців ЗДО та батьків стосовно стану й розвитку видів ідентичностей, що формуються.

Отже, в цілому, наша наукова розвідка з окресленої проблеми полягає в актуальній експертній оцінці психологічних особливостей соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дітей 3 та 5-6 років під час карантинних обмежень, пов'язаних із епідемією коронавірусу (COVID-19).

Аналіз досліджень і публікацій. Оскільки мета презентованої статті не передбачає детального теоретичного аналізу власне різноманітних наукових позицій вчених щодо досліджуваного явища, вважаємо за необхідне надати лише короткий власний погляд на представлення проблеми психологічних особливостей зазначених видів ідентичності дошкільників.

Соціальна ідентичність розглядається нами в аспекті наявності механізму ототожнення дитини з групою дитячого садка та сім'єю. Соціальна ідентичність

виступає результатом процесу ідентифікації, що полягає у встановленні всередині групи стійких персональних стосунків, згідно яких індивідуальні властивості підсилюються психологічно на тлі взаємодії із іншими членами дитячої групи [1,3,4].

Особистісна ідентичність виступає в якості усвідомлення своїх фізичних, інтелектуальних, індивідуально-психологічних особливостей, здатності коротко відповісти на питання «Хто Я?» та послуговуватися дефініцією «Я», «Я-сам».

Діяльнісна ідентичність [4] - розуміння своїх здібностей, можливостей та індивідуально-психологічних особливостей, які сприяють виконанню певної діяльності, здатність продуктивно виконувати, бути активним у цій діяльності, загалом усвідомлювати себе в ній.

За методологічну основу дослідження було взято до уваги Епігенетичну теорію розвитку особистості Е.Еріксона та наукові дані про психічних розвиток дошкільників. В основі теорії Е.Еріксона лежить думка, що впродовж життя індивід проходить крізь певну кількість універсальних стадій розвитку, які розгортаються відповідно принципу епігенетичного дозрівання [2, с. 201].

Тож, згідно сфери нашого інтересу – діти 3 та 5-6 років, транспарентно охоплюють дві межові епігенетичні стадії, на яких автоматично закладено наступні конфлікти до вирішення особистістю, ідентичність якої ще формується: конфлікт між почуттям незалежності, відчуттям сорому і сумніву (1 - 3 роки); конфлікт між ініціативністю та почуттям провини (4 - 5 років) [2].

Щодо охоплення нашим дослідженням дошкільного періоду, можна зазначити, що діти мають наступні завдання до вирішення, а саме: 2-3 роки передбачають наявність сформованості почуття автономії, спроможності уникати психотравмуючих принижень, сорому, сумнівів; діти 4-6 років, опиняючись на стадії гри, основним завданням мають формування ініціативності у спілкуванні, грі, виконанні самостійних дій, ініціативності брати на себе відповідальність тощо [2, с. 203- 204].

Мета статті полягає у представленні емпіричних результатів дослідження соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичності дітей дошкільного віку експертами, дотичними до їх виховання.

Відповідно до мети було сформовано наступні завдання: представити результати порівняння психологічних особливостей зазначених вище видів ідентичності у дітей 3 та 5-6 років згідно оцінок вихователів, інших фахівців і батьків; висвітлити результати порівняння оцінок спеціалістів та батьків, зазначивши відмінне та спільне.

За дослідницьке припущення, ми обрали наступне: згідно Епігенетичної теорії розвитку особистості Е. Еріксона діти у віці 3-х та 5 - 6 років, перебуваючи на різних етапах розвитку, транлюють різні аспекти ідентичності за вказаними видами: соціальна, особистісна та діяльнісна; крім цього, вказані види ідентичностей мають спільні та відмінні психологічні особливості.

Виклад матеріалу дослідження. Задля дослідження особливостей зазначених видів ідентичностей дітей дошкільного віку, було обрано метод експертної оцінки, в якості дистанційного збору анамнезу про психологічні особливості та рівень розвитку аспектів ідентичності дошкільників 3-х та 5-6 років для подальшого підтвердження або спростування припущення, шляхом порівняння результатів. Експертна оцінка передбачала використання методу анкетування за розробленими авторськими анкетами: 2 анкети для батьків (*дослідження ідентичності дітей 3-х та 5-6 років*) та 2 анкети для фахівців (*дослідження аспектів ідентичності дітей 3-х та 5-6 років*).

Перш за все, анкети були спрямовані на виявлення психологічних особливостей соціальної, особистісної та діяльнісної ідентичності дітей 3 та 5-6 років. Задля порівняння, було використано F-критерій Фішера.

Дослідження проводилося на базі Закладу дошкільної освіти № 554, міста Києва. Вибірка складалася з 68 експертів, які розподілялися на дві групи: перша включала вихователів (27 осіб), інших фахівців, дотичних до виховання (7 осіб),

друга група - батьки, по 34 особи в кожній групі. Акцент на детальне вивчення експертної думки в процесі роботи було зроблено саме тому, що дослідження зреалізовувалося під час тривалого карантину (березень-травень, 2020р.), пов'язаного з епідемією коронавірусу (COVID-19) в країні та загальною пандемією у світі.

Таким чином, застосовані нами авторські анкети, спрямовані на вивчення експертної думки, дозволили нам не лише оцінити аспекти ідентичності дошкільників за вказаними вище видами, а й зазначити їх спільні та відмінні психологічні особливості.

Порівняння показників прояву соціальної ідентичності дітей 3-х та 5-6 років. У першу чергу, згідно відповідей вихователів, фахівців ЗДО, дотичних до виховання та батьків, було встановлено наявність параметрів та особливостей прояву соціальної ідентичності у дітей 3-х та 5-6 років.

На думку фахівців, 83,9% дітей 3 років та 81,89% дітей 5-6 років вважають себе частиною колективу ($j=0.36$, $\varphi_{\text{емп}} < \varphi_{\text{крит}} (p \leq 0,05)$), що вказує на статистично не зафіксований факт невіддільного сприйняття себе від групи.

За наступним параметром, згідно оцінок фахівців 77,07% дітей 3-х років та 93,81% дітей 5-6 років вживають займенник «Ми» говорячи про свою групу, ($j=3,31^{**}$, $p \leq 0,01$), батьки ж зазначили, що 87,5% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років вживають займенник «Ми», говорячи про свою групу ($2,03^*$, $p \leq 0,05$). Вживання займенника «Ми» вказує, що діти ототожнюють себе з групою.

Стосовно допомоги іншим дітям своєї групи, то простежуємо статистично значущу відмінність за думкою фахівців у здатності її надання: 85,5% дітей 3 років та 98,14% дітей 5-6 років здатні її надавати ($j=3,41^{**}$, $p \leq 0,01$). Натомість, думка батьків стосовно розповіді про надання певної допомоги двома віковими категоріями, достовірно не відрізняється - 75% дітей 3 років та 94,44% дітей 5-6 років розповідали батькам, що допомагають іншим дітям зі своєї групи ($j=0,03$, $\varphi_{\text{емп}} < \varphi_{\text{крит}} (p \leq 0,05)$).

Згідно отриманих результатів анкетування батьків, можна побачити, що 100% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років з цікавістю розповідають про свою групу, зокрема діти 3 років у 18,75%- з низькою частотою, 12,5%- середньою, 18,75%- вище середньої, 50%- високою, а діти 5-6 років: у 11,11%- з середньою частотою, 88,89%- з високою, цікаво, що 11 дітей із 18 мають частоту 10. Ця ознака вказує на те, що група є привабливою для дитини, вона отримує задоволення перебуваючи в ній.

За наступним параметром, фахівці визначили суттєву статистичну різницю у фіксації у своїй свідомості даних, що 65,21% дітей 3 років та 84,82% дітей 5-6 років вживають займенник «Ми», розповідаючи про свою родину ($j=3,31^{**}$, $p\leq 0,01$), на думку батьків, 93,75% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років мають цю ознаку ($j=2,03^*$, $p\leq 0,05$), хоча у дітей 3 років вона проявляється з різною частотою. Тобто, вживання займенника «Ми» вказує, що діти ототожнюють себе з сім'єю. Відмінності в оцінках фахівців ЗДО та батьків, за нашою думкою, можуть вказувати на те, що батьки краще помічають наявність цієї ознаки у дітей, адже більше часу проводять із дітьми, під час, коли вони контактують із рідними. На думку батьків, 100% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років називають себе певним членом родини. Цей параметр означає, що дитина розуміє ким саме вона є в цій групі, яку соціальну роль виконує.

Отже, нами було виявлено такі статистично значущі відмінності в оцінках фахівців ЗДО та батьків, щодо сприйняття аспектів соціальної ідентичності дітей 3 років, що стосуються: наявності у дитини 3 років друзів (подруг) у колективі ($j=3,25^{**}$, $p\leq 0,01$), вживання дитиною займенника «Ми», стосовно розповіді про свою родину ($j=2,68^{**}$, $p\leq 0,01$).

Окрім, цього, було доведено такі статистично значущі відмінності в оцінках фахівців ЗДО та батьків, щодо сприйняття аспектів соціальної ідентичності дітей 5-6 років, стосовно: вживання дитиною 5-6 років займенника «Ми», в контексті розповіді про свою групу ($j=4,41^{**}$, $p\leq 0,01$), наявності у дитини друзів (подруг) у

колективі (5-6 років) ($j=4,77^{**}$, $p\leq 0,01$), відмови дитини (відмовилася би) від своїх інтересів, потреб заради групи (5-6 років) ($j=3,38^{**}$, $p\leq 0,01$), вживання дитиною 5-6 років займенника “Ми”, в контексті розповіді про свою родину ($j=3,11^{**}$, $p\leq 0,01$).

Також, вельми інформативними, виявилися факти порівняння аспектів соціальної ідентичності не лише згідно вищевказаної думки фахівців та батьків, тобто суб'єктів, долучених до процесу виховання дітей дошкільного періоду, а й окремими групами різновікових категорій дошкільників.

Статистично значущі відмінності було виявлено серед оцінок фахівців ЗДО, щодо того, чи вживають діти 3 та 5-6 років займенник “Ми”, говорячи про свою групу ($j=3,31^{**}$, $p\leq 0,01$), чи допомагають діти 3 та 5-6 років іншим дітям групи ($j=3,41^{**}$, $p\leq 0,01$), чи вживають діти 3 та 5-6 років займенник “Ми”, говорячи про свою сім'ю ($j=2,77^{**}$, $p\leq 0,01$).

Оцінки батьків дітей 3 та 5-6 років, щодо того, чи вживає дитина займенник “Ми”, говорячи про свою родину ($j=3,30^{**}$, $p\leq 0,01$), чи має дитина друзів (подруг) в колективі (5-6 років) ($j=4,77^{**}$, $p\leq 0,01$) представлено у табл. 1. У випадку вживання дітьми займенника “Ми” можливо також, що діти вживали цей займенник частіше перебуваючи в колі батьків, ніж фахівців. Різниця у відповідях експертів щодо того, чи має дитина друзів у колективі можлива, оскільки фахівці проводять більше часу з дітьми, саме коли вони перебувають в колективі і тому більше обізнані, чи має дитина друзів в колективі чи просто інколи спілкується з деякими дітьми.

За нашим припущенням, відмінності в оцінках батьків та фахівців ЗДО можливі у тому разі, якщо або батьки переоцінюють аспекти соціальної ідентичності дітей, або фахівці ЗДО їх певним чином недооцінюють, що може деякою мірою поглиблювати протиріччя у взаємодії, викликати недовіру до компетентності фахівців, що займаються вихованням та подекуди призводити до неузгодженості виховних стратегій.

Відмінності у відповідях фахівців та батьків щодо того, чи відмовилася б (відмовлялася) дитина від свої інтересів, потреб заради групи можливі, якщо батьки перебільшують або експерти- фахівці -применшують, або можливо ще не виникали ситуації, в яких була б потреба, аби діти, батьки яких зазначили позитивну відповідь, відмовилися б від свої потреб, інтересів тощо.

Отже, в цілому, дітям 5-6 р. притаманний вищий рівень розвитку аспектів соціальної ідентичності - оцінки себе в якості представника групи дитячого садочка, як члена сім'ї, що й підтверджують отримані нами емпіричні результати, ніж діти трьох років, переживання кризи якими, призводить до змін у сприйнятті та описі аспектів соціальної ідентичності, яка починає формуватися та має нижчий рівень прояву.

Порівняння показників прояву особистісної ідентичності дітей 3-х та 5-6 років. За відповідями вихователів, інших фахівців, дотичних до виховання та батьків було встановлено наявність особливостей прояву особистісної ідентичності у дітей 3-х та 5-6 років.

Згідно оцінки фахівці 88,05% дітей 3 років можуть відповісти на питання «Хто Я?», з них 33,69% дітей називають своє ім'я, прізвище, 32% - зазначають стать, 11,95% зазначають свої характеристики («гарна дівчинка», «господар»), уподобання («...люблю гортати книжки» та ін.), улюблену діяльність, місце проживання («...живу у Києві»), те, що мають («...маю багато іграшок»), люблять («...люблю солодощі» та ін.), 2,17% - назвали б тваринкою, явищем («сонечко» та ін.), враховуючи, що діти зазначають лише одну відповідь (81,81%, наприклад, лише ім'я та прізвище) або кілька відповідей чи відповідь з доповненням (18,18%, наприклад, ім'я та улюблену діяльність, ім'я та стать) та 98,03% дітей 5-6 років можуть відповісти на питання «Хто Я», з них, 51,45% - зазначають ім'я, прізвище, 28,15% - вказують стать, 16,5% - характеристики, соціальні ролі («доня», «дитина»), улюблене заняття («танцівниця»), 3,88% - назвали б себе тваринками, людиною з титулом, супергероєм («принцеса», «Флеш»), враховуючи, що 92,63%

дітей надали б одну конкретну відповідь (наприклад, стать), 7,36% - відповідь з характеристикою, кілька відповідей (наприклад, «маленька дитина», ім'я і стать). При цьому у всіх дітей відповіді є конкретними, без додаткової інформації (наприклад, місця проживання).

Згідно думки батьків 93,75% дітей 3 років відповіли б на питання «Хто Я?», з них 25% дітей зазначили б своє ім'я, 18,75% - стать, 31,25% - свої характеристики («людина», «помічник», «красива» та ін.), улюблену діяльність («балерина»), 18,75% - назвали б себе тваринкою, явищем, людиною з титулом («котик», «принцеса») та 100% дітей 5-6 років можуть відповісти на питання «Хто Я?», з них, 29,41% дітей вказали б ім'я, прізвище, по батькові, 11,76% - стать, 23,52% - характеристики («Я сама красива», «людина»), 5,88% - назвала б себе рослиною, людиною з титулом («квіточка», «королева»).

Фахівці ЗДО відмітили, що 71,26% дітей 3 років та 90,9% дітей 5-6 років можуть коротко розповісти про себе, натомість, за оцінками батьків, 75% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років можуть коротко розповісти про себе.

Фахівці відмітили, що 98,86% дітей 3 років усвідомлюють свої гендерні відмінності, натомість, на думку батьків, 75% дітей 3 років усвідомлюють свої гендерні відмінності ($j=2,72^{**}$, $p\leq 0,01$). Такі відмінності у відповідях фахівців ЗДО та батьків можливі, гіпотетично, якщо або батьки применшують наявність у дітей цих ознак або працівники садочка-перебільшують, чи навпаки, або одна із груп експертів менш обізнана в цьому питанні.

Вихователі та інші фахівці, дотичні до виховання відмітили, що 78,94% дітей 3 років та 96,4% дітей 5-6 років усвідомлюють свої фізичні відмінності ($j=3,75^{**}$, $p\leq 0,01$). Батьки ж визначили, що 87,5% дітей 3 років та 94,4% дітей 5-6 років усвідомлюють свої фізичні відмінності ($j=0,67$, $\varphi_{\text{емп}} < \varphi_{\text{крит}} (p\leq 0,05)$). Такі відмінності у відповідях працівників садочка та батьків можливі якщо, або батьки применшують наявність у дітей цих ознак або працівники садочка-перебільшують, чи навпаки.

Фахівці зазначили, що 57,29% дітей 3 років та 95,57% дітей 5-6 років знають свої уподобання, інтереси ($j=5,92^{**}$, $p\leq 0,01$). На думку батьків, 81,3% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років знають свої уподобання, інтереси ($j=2,45^{**}$, $p\leq 0,01$). Така різниця у відповідях можлива, якщо батьки більш обізнані в цьому питанні.

93,75% батьків дітей 3 років знають як дитина може себе описати, отже, 6,25% дітей назвали б своє ім'я, 25%- вказали стать, 68,75%- характеристики, улюблену діяльність, настрої, риси характеру («молодець», «сміливий», «люблю гратися»), 6,25% назвали б себе людиною з титулом («принцеса») та 80% батьків 5-6 років знають як дитина описала б себе, інші зазначили «не знаю», «позитивно», «добре», з них 11,11% дітей вказали б своє ім'я, прізвище, 5,55%- вік, 5,55%- стать, 44,44%- зазначили б характеристики («творча», «дитина»), 5,55%- назвали б титул («королева»), 15%- зазначили б додаткову інформацію (інтереси, інформація про садочок, родину).

Отже, у дітей 5-6 р. вищий рівень розвитку особистісної ідентичності, вони мають вищі показники прояву психологічних особливостей: може відповісти на питання «Хто Я?» (88,05% та 98,03%) - оцінка фахівців ($j=2,89^{**}$, $p\leq 0,01$), на думку батьків: 93,75% та 100%), коротко розповісти про себе (71,26% та 90,9% - оцінка працівників садочка ($j=3,13^{**}$, $p\leq 0,01$), 75% та 100% - оцінка батьків ($j=2,8$, $p\leq 0,01$)), усвідомлює свої фізичні відмінності (78,94% та 96,4%- оцінка працівників садочка ($j=3,75^{**}$, $p\leq 0,01$), 87,5% та 94,4%), знає свої уподобання, інтереси (57,29% та 95,57%- оцінка працівників садочка ($j=5,92^{**}$, $p\leq 0,01$), 81,3% та 100%- оцінка батьків ($j=2,45^{**}$, $p\leq 0,01$)). 93,75% батьків дітей 3 р. та 80% 5-6 р. знають як дитина може себе описати. За думкою фахівців, 98,86% дітей 3 р. усвідомлюють свої гендерні відмінності, за думкою батьків - 75% ($j=2,72^{**}$, $p\leq 0,01$).

Таблиця 1.

Відповіді батьків та інших фахівців ЗДО у відсотковому співвідношенні щодо параметрів ідентичності з використанням F-критерію Фішера

Відповіді фахівців ЗДО (%)		Показник Критерію Фішера	Відповіді батьків (%)		Показник Критерію Фішера	Відповіді батьків та фахівців (%)		Показник Критерію Фішера
Щодо дітей 3 років	Щодо дітей 5-6 років		Щодо дітей 3 років	Щодо дітей 5-6 років		Відповіді фахівців ЗДО	Відповіді батьків	
Соціальна ідентичність								
Чи вважає дитина себе частиною колективу?			Чи вживає дитина “Ми”, говорячи про свою групу?			Діти 3 років		
83,9	81,89	0,36, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)	87,5	100	2,03* , $p \leq 0,05$	Чи усвідомлює дитина себе вихованцем дитячого садочка?		
Чи вживає дитина “Ми”, говорячи про свою групу?			Чи говорила Вам дитина, що допомагала іншим дітям групи?			90,36	87,5	0,31, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
77,07	93,81	3,31** , $p \leq 0,01$	75	74,4	0,03, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)	Діти 5-6 років		
Чи допомагала дитина іншим дітям групи?			Чи вживає “Ми”, говорячи про свою родину?			Чи відновилася б дитина від своїх інтересів, потреб заради групи?		
85,5	98,14	3,41** , $p \leq 0,01$	93,75	100	3,30** , $p \leq 0,01$	63,96	72,22	3,38** , $p \leq 0,01$
Чи має дитина друзів в колективі?			Діяльнісна ідентичність			Чи вживає дитина “Ми”, говорячи про свою групу?		
81,31	81,57	0,03, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)	Чи розуміє дитина, яку діяльність вона виконує найкраще?			93,81	100	4,41** , $p \leq 0,01$

Продовження таблиці 1.

Чи вживає "Ми", говорячи про свою родину?			73,33	94,44	3,16** , p≤0,01	Чи допомагала дитина іншим дітям групи?		
65,21	84,82	2,77** , p≤0,01	Чи має дитина улюблену діяльність?			98,14	94,44	0,76, p≤0,05
<i>Діяльнісна ідентичність</i>			94,11	100	3,33** , p≤0,01	Чи має дитина друзів в колективі?		
Чи розуміє дитина, яку діяльність вона виконує найкраще?			<i>Особистісна ідентичність</i>			81,57	100	4,77** , p≤0,01
36,18	82,4	5,9** , p≤0,01	Чи може дитина відповісти на питання "Хто Я"??			Чи вживає "Ми", говорячи про свою родину?		
Чи має дитина улюблену діяльність?			93,75	100	1,40, Ф _{емп} < Ф _{крит} (p≤0,05)	84,82	100	3,11** , p≤0,01
85,88	94,18	1,91* , p≤0,05	Чи може дитина коротко розповісти про себе?			<i>Діти 3 років</i>		
			75	100	2,8** , p≤0,01	Чи вживає дитина "Ми", говорячи про свою групу?		
Чи розуміє дитина, яку діяльність вона виконує погано?			Чи усвідомлює дитина свої фізичні відмінності?			77,07	87,5	0,92, Ф _{емп} < Ф _{крит} (p≤0,05)
31,1	82,4	5,06** , p≤0,01	87,5	94,4	0,67, Ф _{емп} < Ф _{крит} (p≤0,05)	Чи допомагала дитина іншим дітям групи?		

Продовження таблиці 1.

Особистісна ідентичність			Чи знає дитина свої уподобання, інтереси?			85,5	75	0,86, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
Чи може дитина відповісти на питання “Хто Я?”?			81,3	100	2,45** , $p \leq 0,01$	Чи має дитина друзів в колективі?		
88,05	98,03	2,89** , $p \leq 0,01$				81,31	100	3,25** , $p \leq 0,01$
Чи може дитина коротко розповісти про себе?						Чи вживає “Ми”, говорячи про свою родину?		
71,26	90,9	3,13** , $p \leq 0,01$				65,21	93,75	2,68** , $p \leq 0,01$
Чи усвідомлює дитина свої фізичні відмінності?						Діяльнісна ідентичність		
78,94	96,4	3,75** , $p \leq 0,01$				Діти 5-6 років		
Чи знає дитина свої уподобання, інтереси?						Чи розуміє дитина, яку діяльність вона виконує найкраще?		
57,29	95,57	5,92** , $p \leq 0,01$				82,4	94,44	1,43, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи має дитина улюблену діяльність?		
						94,18	100	1,93* , $p \leq 0,05$
						Чи може бути дитина активною та продуктивною в улюбленій діяльності?	Чи має улюблена діяльність дитини на меті кінцевий результат?	

Продовження таблиці 1.

						93,33	88,9	0,64, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Діти 3 років		
						Чи розуміє дитина, яку діяльність вона виконує найкраще?		
						36,18	73,33	2,31** , $p \leq 0,01$
						Чи має дитина улюблену діяльність?		
						85,88	94,11	1,0002, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Особистісна ідентичність		
						Діти 3 років		
						Чи може дитина відповісти на питання "Хто Я?"?		
						88,05	93,75	0,89, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи може дитина коротко розповісти про себе?		
						71,26	75	0,27, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи розуміє дитина свої гендерні відмінності?		
						98,86	75	2,72** , $p \leq 0,01$
						Чи розуміє дитина свої фізичні відмінності?		
						78,94	87,5	0,87, $F_{\text{емп}} < F_{\text{крит}}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи усвідомлює дитина свої уподобання, інтереси?		
						57,29	81,3	1,71* , $p \leq 0,05$

Продовження таблиці 1.

						Чи може дитина описати себе?		
						93,75	80	1,36, $\Phi_{емп} < \Phi_{крит}$ ($p \leq 0,05$)
						Діти 5-6 років		
						Чи може дитина відповісти на питання "Хто Я"?"		
						98,03	100	1,12, $\Phi_{емп} < \Phi_{крит}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи може дитина коротко розповісти про себе?		
						90,9	100	2,21* , $p \leq 0,05$
						Чи розуміє дитина свої фізичні відмінності?		
						96,4	94,4	0,35, $\Phi_{емп} < \Phi_{крит}$ ($p \leq 0,05$)
						Чи усвідомлює дитина свої уподобання, інтереси?		
						95,87	100	1,64* , ($p \leq 0,05$)

Примітка: $\Phi^*_{емп} > \Phi^*_{крит}$ ($p \leq 0,05$) $\Phi^*_{крит} = \{1,64$ ($p \leq 0,05$), $2,31$ ($p \leq 0,01$); $\Phi^{**}_{емп} > \Phi^{**}_{крит}$ ($p \leq 0,01$) $\Phi^{**}_{крит} = \{1,64$ ($p \leq 0,05$), $2,31$ ($p \leq 0,01$)

Порівняння показників прояву діяльнісної ідентичності дітей 3-х та 5-6 років. За відповідями вихователів, інших фахівців, дотичних до виховання і батьків було встановлено наявність особливостей прояву діяльнісної ідентичності дітей 3-х та 5-6 років.

Було виявлено, що за думкою фахівців, 36,18% дітей 3 років та 82,4% дітей 5-6 років розуміють, яку діяльність вони виконують найкраще ($j=5,9^{**}$, $p \leq 0,01$). За думкою батьків, 73,33% дітей 3 років та 94,44% дітей 5-6 років розуміють, яку діяльність виконують найкраще ($j=3,16^{**}$, $p \leq 0,01$). Такі відмінності можливі, якщо працівники садочка применшують прояв ознаки у дітей, або ж батьки-

перебільшують. Фахівці вважають, що 85,88% дітей 3 років та 94,18% дітей 5-6 років мають улюблене заняття ($j=1,91^*$, $p\leq 0,05$). Батьки оцінили, що 94,11% дітей 3 років та 100% дітей 5-6 років мають улюблене заняття ($j=3,33^{**}$, $p\leq 0,01$). Такі відмінності можливі, якщо батьки більш обізнані з цього питання. Працівники садочка оцінили, що 31,1% дітей 3 років та 82,4% дітей 5-6 років розуміють, яку діяльність вони виконують погано ($j=5,06^{**}$, $p\leq 0,01$).

Вихователі та інші, дотичні до виховання суб'єкти визначили, що 93,93% дітей 5-6 років здатні бути продуктивними та активними в улюбленій діяльності, на думку батьків, у 88,9% дітей 5-6 років улюблене заняття має на меті кінцевий результат ($j=0,64$, $\varphi_{\text{емп}} < \varphi_{\text{крит}}$ ($p\leq 0,05$)).

Отже, діти 5-6 років мають вищий рівень сформованості діяльнісної ідентичності, мають вищі показники прояву психологічних особливостей: щодо розуміння, яку діяльність виконують найкраще (36,18% та 82,4% - оцінка працівників садочка ($j=5,9$, $p\leq 0,01$), 73,33% та 94,44% - оцінки батьків ($j=3,16$, $p\leq 0,01$)), має улюблене заняття (85,88% та 94,18%, 94,11% та 100% - оцінки батьків ($j=3,33^{**}$, $p\leq 0,01$)), розуміє, яку діяльність виконує погано (31,1% та 82,4% - оцінка працівників садочка ($j=5,06^{**}$, $p\leq 0,01$)), також діти 5-6 р. здатні бути продуктивними, активними в улюбленій діяльності / має на меті кінцевий результат (93,93% та 88,9%). Наявні відмінності в оцінці працівників садочка та батьків щодо того, чи розуміє дитина 3 р., яку діяльність виконує найкраще (36,18% та 73,3) ($j=2,31^{**}$, $p\leq 0,01$).

Висновки, перспективи подальших пошуків у напрямі дослідження.

Узагальнюючи отримані емпірично дані, можна дійти висновку, що у дітей 3 та 5-6 років наявні відмінності та спільності у розвитку соціальної, особистісної, діяльнісної ідентичностей. Експертами було підтверджено, що діти більш старшого віку (5-6 років) транслюють вищий рівень розвитку аспектів соціальної, особистісної і діяльнісної ідентичності. Наявні статистично значущі відмінності в оцінках фахівці ЗДО та батьків щодо прояву психологічних

особливостей аспектів ідентичності у дітей 3 та 5-6 років. Відмінності в оцінках фахівців ЗДО не залежать від віку, стажу та посади.

Виявлено статистично значущі результати у відмінностях психологічних аспектів соціальної ідентичності: вживання дефініції «Ми», говорячи про свою групу, допомога іншим дітям групи; вживання «Ми» стосовно розповіді про свою родину. Виділено достовірні результати, що стосуються відмінностей особистісної ідентичності: можливостей відповідей на питання «Хто Я?», короткої розповіді про себе, усвідомлення своїх фізичних відмінностей, знань про свої уподобання, інтереси. Виокремлено статистично значущі результати, що репрезентують особливості діяльнісної ідентичності: розуміння здатності найкращого виконання діяльності, наявності улюбленого заняття; розуміння, стосовно ненайкращого результату виконання діяльності.

Виявлено статистично значущі відмінності серед наданих експертних оцінок батьками та фахівцями ЗДО, які вказують на той факт, що або батьки переоцінюють психологічні аспекти ідентичності дітей, або фахівці ЗДО їх певним чином недооцінюють, що деякою мірою поглиблює протиріччя у суб'єктній взаємодії, викликає недовіру до компетентності фахівців, що займаються вихованням та призводить до неузгодженості виховних стратегій в системі «дитина – родина», «дитина-ЗДО».

Перспективою подальших досліджень може стати детальне вивчення відмінностей ідентичності дошкільників шляхом збільшення вікової репрезентації вибірки, вдосконалення розробленого діагностичного інструментарію, розширення експертної вибірки.

Список використаних джерел:

1. **Корягіна Н.А.** Соціальна психологія. URL: https://stud.com.ua/74008/psihologiya/sotsialna_psihologiya (дата звернення: 01.05.20)

2. **Москалец В.П.** Психологія особистості: Навч. посіб.: Центр учбової літератури, 2013. 262 с.

3. **Сергієнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В.** Вікова психологія. Навч. посіб.: Центр учбової літератури, 2018. 376 с.

4. **Павелків Р.В., Цигипало О.П.** Дитяча психологія: Навч. посіб.: Академвидав, 2008. 432 с.

5. **Краєва О.А.** Подолання кризи ідентичності в підлітковому віці: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І.С., 2018. 218 с.

References:

1. **Koriahina N.A.** (n.d.) Sotsialna psykholohiia. [Social Psychology] Retrieved from: https://stud.com.ua/74008/psihologiya/sotsialna_psihologiya [in Ukrainian]

2. **Moskalets V.P.** (2013) Psykholohiia osobystosti [Personality psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian]

3. **Serhiienkova O.P., Stoliarchuk O.A., Kokhanova O.P., Pasiеka O.V.** (2018) Vikova psykholohiia. [Age psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian]

4. **Pavelkiv R.V., Tsyhypalo O.P.** (2008) Dytiacha psykholohiia [Child psychology]: Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian]

5. **Krajeva O. A.** (2018) Podolannja kryzy identychnosti v pidlitkovomu vici [Overcoming the identity crisis in adolescence]. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].

Косова А.В., Краевая О.А. Экспертная оценка психологических особенностей социальной, личностной, деятельной идентичности дошкольников. Стаття посвящена изучению психологических особенностей социальной, личностной, деятельной идентичности дошкольников 3-х и 5-6 лет на основе экспертных оценок специалистов ЗДО и родителей во время карантинных ограничений, связанных с пандемией COVID-19. Обнаружено статистически значимые результаты, которые, во-первых, заключаются в

различии аспектов социальной идентичности: употребление дефиниции «Мы», помощь другим детям группы; употребление «Мы» относительно рассказов о своей семье; во-вторых, представляют особенности деятельной идентичности: понимание способности выполнения деятельности наилучшим образом и не самым лучшим, наличии любимого занятия и т.д. Выделены достоверные результаты, касающиеся различий в особенностях личностной идентичности: возможностей ответов на вопрос «Кто Я?», краткого рассказа о себе, осознание своих физических различий, знания своих предпочтений, интересов. Экспертными оценкам подтверждено, что дети более старшего возраста (5-6 лет) транслируют более высокий уровень развития аспектов социальной, личностной и деятельностной идентичности.

Ключевые слова: возрастной кризис, дошкольный возраст, дефиниция «Мы», дефиниция «Я», деятельная идентичность, идентичность, социальная идентичность, личностная идентичность.

Kosova A., Kraieva O. Expert assessment of psychological features of social, personal, active identity of preschool. The article is devoted to the study of psychological peculiarities of social, personal, active identity of preschool children of 3 and 5-6 years old on the basis of expert assessments of specialists of preschool institutions and parents during quarantine restrictions related to the COVID-19. Statistically significant results were identified, which, first, are the differences in aspects of social identity: the use of the definition of "We", helping other children in the group; the use of "We" when they talked about their family; secondly, that represent the peculiarities of active identity: understanding the ability to perform activities as well as possible and in the worst way, the presence of a favorite occupation and etc. Reliable results concerning the differences in the features of personal identity were highlighted: the ability to answer the question "Who am I?", a short story about themselves, awareness of their physical differences, knowledge of their preferences and interests.

Expert assessments confirm that older children (5-6 years) show a higher level of development of aspects of social, personal and active identity.

Keywords: age crisis, preschool age, definition "We", definition "I", active identity, identity, social identity, personal identity